

International Congress on Turkish
Geography Social Sciences Research II
April 20-22, 2018 – ALANYA / TURKEY

PROCEEDINGS BOOK

TAM METİN BİLDİRİLER KİTABI

Edited by Halil ADIYAMAN

978-605-4931-66-8

ISBN: 978-605-4931-66-8 (PDF)

http://turkdunyasi.biz/userfiles/files/alanya_proceedings.pdf

Cover design Hakan ARIDEMİR

Edited by Halil Adıyaman

This book first published 2018 KÜTAHYA

Academia Publishing

Servi Mah. Derbent Sok. No: 19-A

Merkez / Kütahya

Tel:+90 -274-224 41 41

academia.yayinevi@gmail.com

Certificate No: 28998

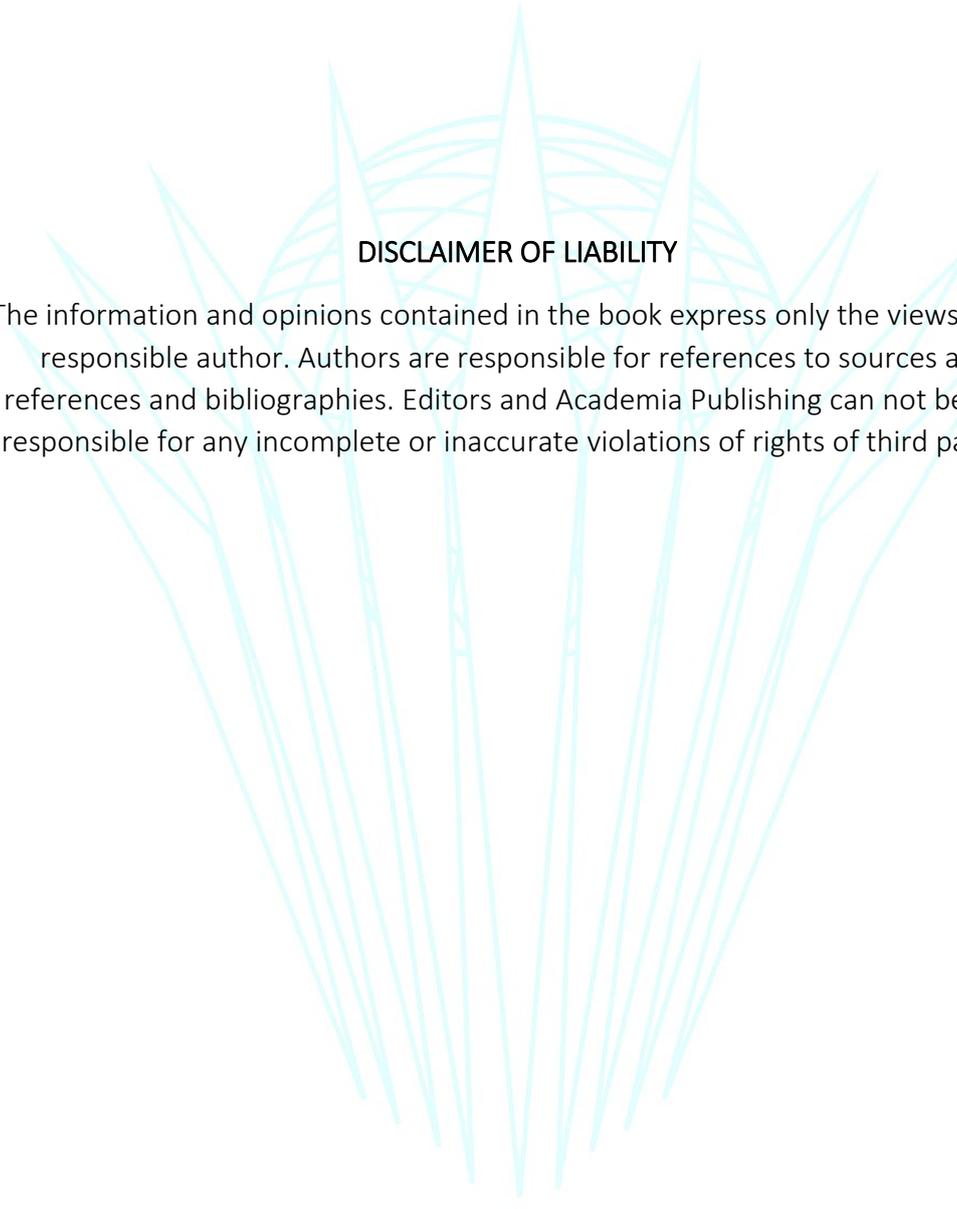
Copyright © 2018 by ICTGSSR

All rights for this book reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or by any information storage and retrieval system, without written permission from the author, except for the inclusion of brief quotations in a review. Although the author and publisher have made every effort to ensure that the information contained in this book was correct at press time, the author and Publisher do not assume and hereby disclaim any liability to any party for any loss, damage, or disruption caused by errors or omissions, whether such errors or omissions result from negligence, accident, or any other cause. The editors have made every effort to include an exhaustive set of opinions on all the issues discussed in every part of this book. The views of the contributors of the chapters do not necessarily reflect the editor own.

Contact

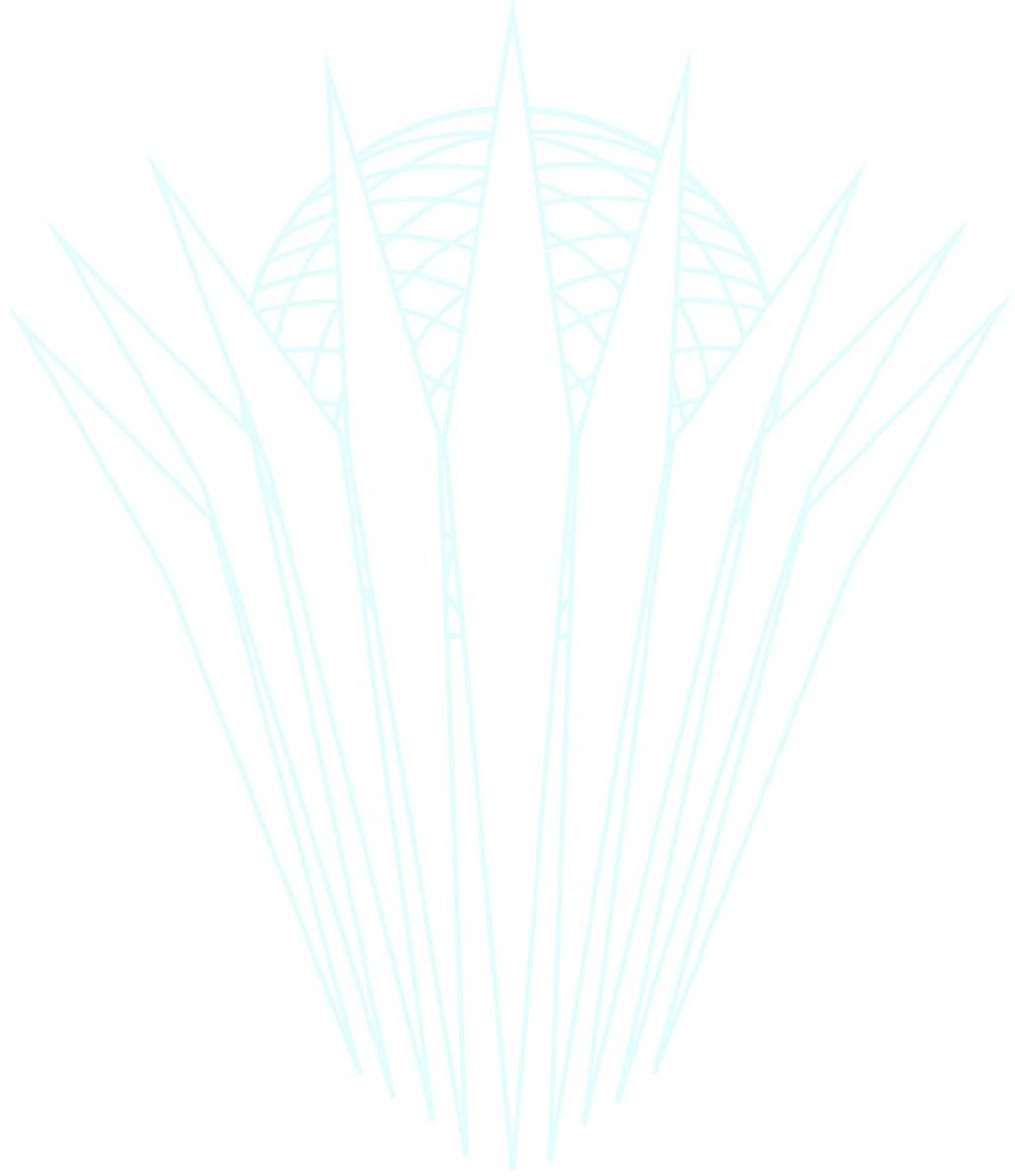
URL: www.turkdunyasi.biz

E-ileti: info@turkdunyasi.biz

DISCLAIMER OF LIABILITY

The information and opinions contained in the book express only the views of the responsible author. Authors are responsible for references to sources and references and bibliographies. Editors and Academia Publishing can not be held responsible for any incomplete or inaccurate violations of rights of third parties.

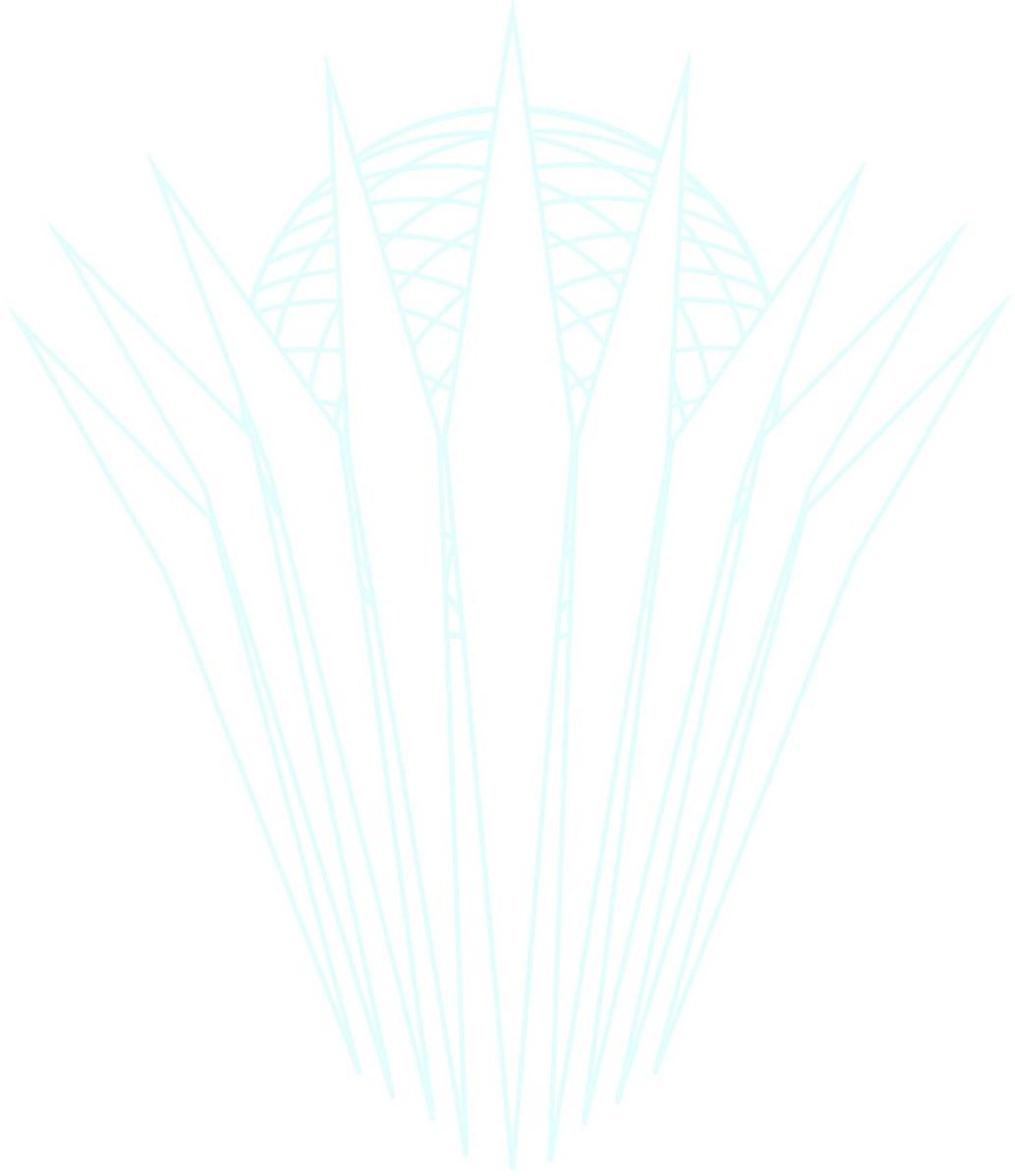
International Congress on Turkish Geography Social Sciences Research is a "Social Sciences and Education Sciences" Congress.

The purpose of the Congress is to become a common center every year in order to share the work of academicians, their new findings and opinions on regional affairs and problems, and their methods and approaches to these issues. The Congress serves the discovery of trends in academic and intellectual circles. Our Congress will be organized with different themes that are relevant to the Turkish Geography each year. The first of the Congress was held in Tiran / Albania on 11-15 September 2017. The second of the Congress was held in Alanya / Turkey on 20-22 April 2018.

The organizing committee would like to invite you to the International Congress on Turkish Geography Social Sciences Research III which will be held between September, 03-11, 2018 in Almaty/Kazakhstan. The congress presentation languages are Turkish, Turkish dialects, English, French, Russian and Arabic.

We would like to thank all the stakeholders who contributed to us with their participation and presentations.

Organization Committee

Committees

Coordinators of Congress

Assoc. Prof. Dr. Adriatik Derjaj Tiran University Albania
Assoc. Prof. Dr. Qalib Sayilov Azərbaycan Milli Bilimler Akademiyası Azərbaycan

Organization Committee

Asst. Prof. Dr. Halil Adıyaman Dumlupınar University Turkey
Assoc. Prof. Dr. Kemal Vatansever Alanya Alaaddin Keykubat University Turkey
Asst. Prof. Dr. Yavuz Uysal Alanya Alaaddin Keykubat University Turkey

SCIENTIFIC and REFEREE COMMITTEE

Prof. Dr. Akmatali ALIMBEKOV	Kyrgyzstan-Türkiye Manas Univ.	Kyrgyzstan
Prof. Dr. Nurullah ÇETİN	Ankara University	Turkey
Prof. Dr. Mesut İDRİZ	Uluslararası Saraybosna University	Bosnia Herzegovia
Prof. Dr. Boraş Smailovići MIRZALIEV	Ahmet Yesevi University	Kazakhstan
Prof. Dr. Gulnar NADIROVA	Al-Farabi Kazak Ulusal University	Kazakhstan
Prof. Dr. Sheripzhan NADYROV	Al-Farabi Kazak Ulusal University	Kazakhstan
Prof. Dr. Sönmez KUTLU	Ankara University	Turkey
Prof. Dr. Gulnara NYUSSUPOVA	Al-Farabi Kazak Ulusal University	Kazakhstan
Prof. Dr. Kubatbek TABALDIYEV	Kyrgyzstan-Türkiye Manas Univ.	Kyrgyzstan
Prof. Dr. Fahri UNAN	Kyrgyzstan-Türkiye Manas Univ.	Kyrgyzstan
Prof. Dr. Anarkül URDALETOVA	Kyrgyzstan-Türkiye Manas Univ.	Kyrgyzstan
Prof. Dr. Bayan ZHUBATOVA	Al-Farabi Kazak Ulusal University	Kazakhstan
Prof. Dr. İsmail TAŞ	Necmettin Erbakan University	Turkey
Prof. Irina Chudoska BLAZHEVSKA	Fon University	Macedonia
Prof. Dr. Victor SHAW	California State University	USA
Prof. Dr. Galiimaa NYAMAA	Mongolian University of Scien. and Te	Mongolia
Prof. Dr. Elmira JAFAROVA	Baku State University	Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Ulugbek KHASANOV	University of World Econ. and Dipl.	Uzbekistan
Assoc. Prof. Dr. Zhanar Baiteliyeva	Nazarbayev University	Kazakhstan
Assoc. Prof. Dr. Zubaida Shadkam	Al-Farabi Kazak Ulusal University	Kazakhstan
Assoc. Prof. Dr. Qalib Sayilov	Azərbaycan Milli Bilimler Akademiyası	Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Adriatik Derjaj	Tiran University	Albania
Assoc. Prof. Dr. Elmira ADİLBEKOVA	Ahmet Yesevi University	Kazakhstan
Assoc. Prof. Dr. Ceenbek ALIMBAYEV	Kyrgyzstan-Türkiye Manas Univ.	Kyrgyzstan
Assoc. Prof. Dr. Tudora ARNAUT	Taras Sevchenko University	Ukraine
Assoc. Prof. Dr. Mehmet ARSLAN	Al-Farabi Kazak Ulusal University	Kazakhstan
Assoc. Prof. Dr. Nursaule AYTBAJEVA	Ahmet Yesevi University	Kazakhstan

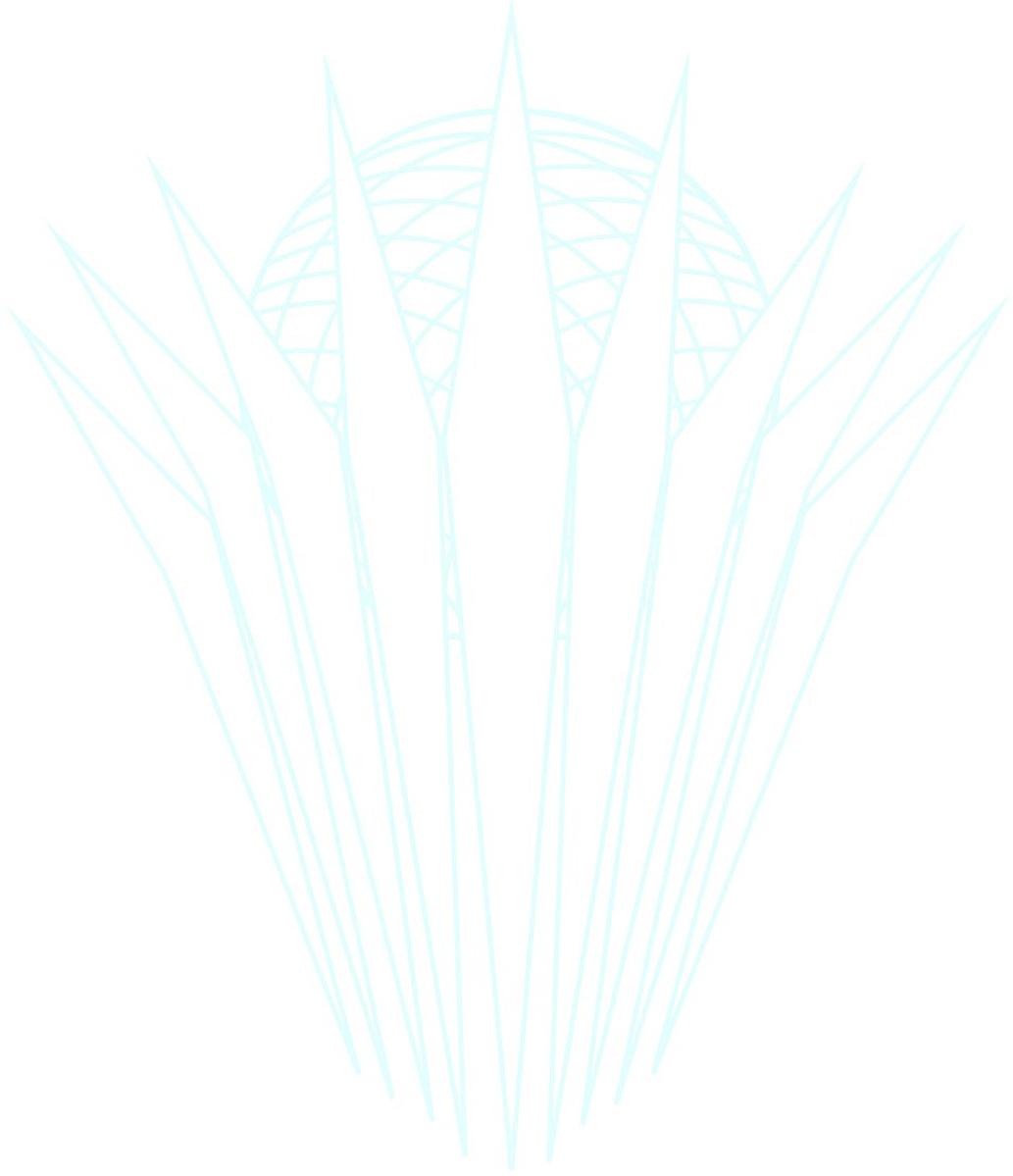
INTERNATIONAL CONGRESS ON TURKISH GEOGRAPHY SOCIAL SCIENCES RESEARCH II
APRIL 20-22, 2018 – ALANYA / TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Nagy HENRIETTA	Szent István University	Hungary
Assoc. Prof. Dr. József KÁPOSZTA	Szent István University	Hungary
Assoc. Prof. Dr. Elena MIHAJLOVA	Ss. Cyril and Methodius University	Makedonia
Asst. Prof. Dr. Roza ABDIKULOVA	Kyrgyzstan-Türkiye Manas Univ.	Kyrgyzstan
Asst. Prof. Dr. Raziya ABDIYEVA	Kyrgyzstan-Türkiye Manas Univ.	Kyrgyzstan
Asst. Prof. Dr. Zuhra ALTIMIŞOVA	Kyrgyzstan-Türkiye Manas Univ.	Kyrgyzstan
Asst. Prof. Dr. Eftal Şükrü BATMAZ	Ahmet Yesevi University	Kazakhstan
Asst. Prof. Dr. Cengiz BUYAR	Kyrgyzstan-Türkiye Manas Univ.	Kyrgyzstan
Asst. Prof. Dr. Mariya Bagasheva-Koleva	South-West University of Neofit Rilski	Bulgaristan
Asst. Prof. Dr. Azamat MAKŞÜDÜNOV	Kyrgyzstan-Türkiye Manas Univ.	Kyrgyzstan
Asst. Prof. Dr. Seyil NAJIMUDINOVA	Kyrgyzstan-Türkiye Manas Univ.	Kyrgyzstan
Asst. Prof. Dr. Andela Jaksic STOJANOVIC	Mediterranean University	Montenegro
Asst. Prof. Dr. Nurdin USEEV	Kyrgyzstan-Türkiye Manas Univ.	Kyrgyzstan
Dr. Nazim CAFEROV	Azerbaycan Devlet İktisat University	Azarbaycan
Dr. Altınbek COLDOŞEV	Kyrgyzstan-Türkiye Manas Univ.	Kyrgyzstan
Dr. Ilaria BELLAVIA	University of Florence	İtaly

We would like to thank everyone working in the organization
of the Congress...

Sponsors

KLASİK DOĞU TÜRK ŞİİRİNDE İKİLEMELERİN AHENK UNSURU OLARAK KULLANILMASI

Prof. Dr. Selahittin TOLKUN

Anadolu Üniversitesi

ÖZET

Türkçenin gerek tarihî sürecinde gerekse günümüzdeki bütün şubelerinde müstakil kelimelerle kurulan ikilemeler değişik amaçlarla kullanılmaktadır:

- i) Yaygın işlevi anlatımdaki ifadeyi güçlendirmektir: *Valla bilmem ki benim kimim kimsem yok..* (Mustafa Kutlu, *Rüzgârlı Pazar*, s. 137).
- ii) Dilimizde bir kelime kullanımdan düşerken veya yeni giren kavramları karşılamak için dildeki mevcut kelime ile ödünçlenen yeni kelimenin birlikte kullanımıyla oluşan ikilemeler sıklıkla görülür: *inançlı imanlı, akıllı uslu, yazık günah vb.*
- iii) Çeşitli işlevlerde yeni kelime veya kelime grupları oluşturmada kullanılır: *aşağı yukarı* "takriben", *atıp tutmak* "boş konuşmak" vb.
- iv) Süreklilik belirtmede kullanılır: *Gönül yarası onmaz denilmiş. Kahır kahır. Üstüne bir de açlık, yoksulluk.* (Mustafa Kutlu, *Rüzgârlı Pazar*: 119).

Anadolu ve Türkistan'da gelişen klasik edebiyatta da ikilemeler yukarıdaki işlevler doğrultusunda ahenk unsuru olarak sıklıkla kullanılmışlardır.

Lahza lahza gönlüm ivinden şererlerdir çıkan

Katre katre göz töken sanman sirişkim kanıdır (Fuzûlî)

Klasik Doğu Türk şairleri de ikilemelerden beyitlerin içi yanında kafiyede de yararlanmışlardır.

Ey müselsel zülfidin cânımda yüz miş pîç-pîç

Sormasañ bir dem bu kulnı bâri sorgıl kiç-kiç (Atâyî)

Klasik Türk şiirinin en çok etkilendiği Farsçada da *şeb-tâ-seher, ser-â-pâ, dem-be-dem güft ü gû* vb. ikileme denebilecek yapılar bulunmaktadır; ancak bunlar, Türkçeye nispetle sınırlı sayıdadır.

Türk şairleri, ana dillerinin bu imkânını şiirlerinde âhenk unsuru olarak kullanmışlardır.

Anahtar Kelimeler: İkilemeler, Klasik Doğu Türk Şiiri, Klasik Doğu Türk Şiirinde İkilemeler

USE OF REDUPLICATIONS IN THE POETRY OF CLASSICAL EASTERN TURKIC

ABSTRACT

The reduplications which consist of independent words in both historical Turkic and modern Turkic languages have been using for different purposes:

- i) The common function of reduplications is to strenghten the expression in question.
- ii) When a word goes astray of use or loan words are to be met in our language, the use of combination of existing word with loan word to form reduplication are seen very often: *yazık günah*.
- iii) Reduplications are used to form new words or phrases in various functions: *aşağı yukarı* "about".
- iv) Reduplications are used to indicate the durative aspect.

The reduplications were often used in the classical literatures developed both in Anadolu and Turkistan as well with the various functions mentioned above.

The poets of Classical Eastern Turkic also used the reduplications in beyits as well as to form rhyme.

There are reduplication-like constructions as *şeb-tâ-seher, ser-â-pâ, dem-be-dem güft ü gû* etc. also in Persian which the classical Turkish poetry mostly influenced of. But these reduplications are limited with respect to Turkish. Turkic Poets have used this opportunity of their language as a harmony element.

Keywords: Reduplications, Classical Eastern Turkic Poetry, Reduplications in Classical Eastern Turkic Poetry

GİRİŞ

Dilimizde çok defa iki, bazı durumlarda ise birden çok kelime, kelime grubu bazen de cümlelerin başta pekiştirme olmak üzere değişik amaçlarla yinelenmesi sonucu oluşan yapılara ikilemeler adı verilmektedir. Türkçedeki ikilemeler üzerine alanda *Vecihe Hatipoğlu, Osman Nedim Tuna, Hasan Eren, Mehmet Ali Akay, Fatma Akerson, Şahbender Çoraklı, Yeşim Aksan, Necmi Akyalçın* gibi araştırmacıların yayınları bulunmaktadır. Bunlara ilaveten *Saadet Çağatay, Bilal Aktan, Mehmet Dursun Erdem, Ercan Alkaya, Zuhâl Kargı Ölmez, Erhan Aydın, Emine Atmaca, Hüseyin Durgut, Mustafa Gökçeoğlu* gibi Türkçenin belirli dönem veya lehçesindeki *ikilemeler* üzerine inceleme yapan akademisyenler mevcuttur.

İkilemeler, Türkçenin gerek tarihî gerekse günümüzdeki bütün şubelerinde görülmektedir. Bunlar; kelimeleri aynen tekrarlamak veya kelimeler arasındaki eş anlamlılık, yakın anlamlılık, zıt anlamlılık ilişkilerinden yararlanmak, ses veya hece ilave etmek gibi farklı türden ilişkiler dâhilinde meydana getirilir. Bu yapılar için dilcilerin *tekrar grupları, ikilemeler, yinelemeler, koşma takımları, ikilemeli ad, kelime koşması, ikiz kelime, ikizleme* gibi kavramları kullanmaktadırlar (Tolkun, 2017:35). İkilemelerin işlevleri kabaca şöyle sıralanabilir:

- i) Yaygın işlevi ifadeyi güçlendirmektir: *Valla bilmem ki benim kimim kimsem yok, işte bu oğlan var sade.* (Mustafa Kutlu, *Rüzgârlı Pazar*, s. 137).
- ii) Bir kelime düşerken veya dilimize yeni bir kelime girerken, mevcut ve yeni iki kelime birlikte kullanılarak yeni olan tanımlanır. Dilimizde Eski Uygur Türkçesinden itibaren yabancı kültürlerden etkilenmemizden dolayı bu tür ikilemeler çok kullanılmıştır: *nom törü* “töre, kanun”, *peygamber elçi, inanç itikat sahibi, inançlı imanlı, akıllı uslu, yazık günah, hayırlı uğurlu olsun, doğru dürüst* vb. yapılar muhtemelen bu şekilde meydana gelmiştir. Günümüz konuşma dilinde İngilizce *full* kelimesinin *ful dolu* biçiminde “büsbütün, tamamen” anlamlarında; Fransızca *intéressant* kelimesi Türkçe *ilginç* ile birlikte *enteresan ilginç* şeklinde kullanılması bu yapının hâlen yaygın biçimde devam ettiğini göstermektedir. Genel ağ tarandığında *aktif faal, free ücretsiz, memory bellek, normal olağan, gösteri show, toplantı miting, doktor tabip* gibi örneklerle rastlanmaktadır.

Yeni kavramlar oluşturmada kullanılır: *aşağı yukarı* “takriben, tahminen”; *atıp tutmak* “boş konuşmak”, *yedi yirmi dört* “bütün hafta” *fısfılaşmak* “fısıldaşmak”, *didik didik etmek* “didikleme, parçalamak; iyice araştırmak”, büyüklü küçüklü “hepsi”, kadın erkek “herkes” vb.

- iii) Tekrar grubu bazı durumlarda süreklilik belirtmek için de kullanılmaktadır: *Gönül yarası onmaz denilmiş. Kahır kahır. Üstüne bir de açlık, yoksulluk.* (Mustafa Kutlu, *Rüzgârlı Pazar*, s. 119).

İkilemeler konusunda Doğan Aksan şu tespitlerde bulunur:

Türkçenin her döneminde, her lehçesinde belirgin bir biçimde karşımıza çıkan ve dilin gerek yapı, gerek sözdizimi, gerekse anlambilim açısından en önemli niteliklerinden birini oluşturan özellik, ikileme’lerin sık kullanılmasıdır. Yunanca hendiadyoin terimiyle adlandırılan bu kuruluşlara koca Latin yazınında yalnızca birkaç örnek gösterilebilmekte, dünya dillerinin pek azında, Türkçedekine yaklaşan oranda görülen ikilemeler bugün ancak – Türkçeye yakın oranda – Korecede ve bir ölçüde Japoncada kullanılmaktadır. Yunancada hen dia dyoin (‘iki ile, iki aracıyla bir’) sözcüklerinden kurulan terimle anlatım bulan bu dilbilim kavramı Türkiye Türkçesinde gerek yapı, gerekse sözcük türlerinin kullanımı bakımından çok zengin örneklerle ortaya çıkmakta, çok güçlü bir anlatım sağlamaktadır.” (Aksan, 2000:60)

Anadolu ve Türkistan'da gelişen klasik edebiyatta da bu ikilemeler yaygın biçimde kullanılmıştır. Şairler, ikilemelere hem redif hem de beyit içinde yukarıda belirtilen işlevler doğrultusunda başvurmuşlardır. Keza bu yapılarda hem Türkçe hem de alıntı kelimelerden yararlanmışlardır. Ahmed Yesevî

Tevbesizler bu dünyâdın kiçmes bilür
Ölüp barsa gûr 'azâbın körmes bilür
Kıyâmet kün taç 'arasât atmas bilür
Heyhat heyhat nevhâ feryâd künleri bar. (Eraslan, 1983:152)

Kadı Burhaneddin

Ay ile güneş devr ü teselsül gice gündüz,
Gel devr-i Kamer hâline gör, bah bu muhâle (Alpaslan, 1977:19)

Necatî Bey

Çıkalı göklere âhum şereri döne döne
Yandı kandîl-i sipihrûn ciğeri döne döne (Çavuşoğlu, 1973:214)

Lutfî

Lutfîga boldı belâ ol saçı 'anber firkatı
Ârî ârî irür 'âşıklara hicrân belâ (Karaağaç, 1997:17)

Vefâsız yâr ilindin dâd u feryâd
Ni yâr agyâr ilindin dâd u feryâd (Karaağaç, 1997:33)

Nevâî

Allah Allah ni letâfetdür ki kirdim bâğ ara
Serv miñdin köp turur lîkin bir andak azdur (Kaya, 1996:164)

Min eger yağlar isem telh çüçüg la'li üçün
Közlerim dağı töker eşkni aççığ-aççığ (Kaya, 1996:292)

Fuzûlî

Gün değil her gün bir ay mihriyle göğsün çâk edip
Tâze tâze dağlardır kim kılar ızhâr subh (Akyüz vd., 1990:157)

Lahza lahza gönlüm ivinden şererlerdir çıkan
Katre katre göz töken sanman sirişkim kanıdır (Akyüz vd., 1990:86)

Babür

Âşık olgaç kördüm ol şimşâd kaddin yüz belâ
Allah Allah ışk ara mundak belâlar bar imiş (Yücel, 1995:153)

Yunus Emre

Tamâm olsa işün yir-gök senündür
Ne kim dilerisen dilek senündür (Tatçı, 1991:75)

Bazen ikilemeler diğer kelimelerle kafiye de yapılmıştır.

Nevâî

Ni bilgey ol ki kılur hodı üzre cilve yalav
Mining otumnu ki başım üzre yanar lav lav (Türkay, 2002:378)

Bâbü

Kiltürse yüz belânı uşal bî-vefâ maña
Kilsün eger yüzümni ivürsem belâ maña

Bâbü bolup turur iki közüm yolıda tört
Kilse ni boldı qaşma bir bir maña maña (Yücel, 1995:130-131)

Hüseyin Baykara

Niçe bu kadgunı yir sen iče kör imdi mey
Çü ömr kadgu bile kiçdi dem-be-dem hey hey (Eraslan, 1994:272)

İkilemeleri Redif Olarak Kullanan Şairler

Klasik Doğu Türk şairleri de ikilemelere sıkça başvurmuşlardır. Şairler kafiye için ikilemelerden yararlanmış; bunu yaparken de ikilemelerle nadiren de olsa Farsça tamlamalar kurmuş, Türkçe sıfat tamlamalarıyla ikilemeli kafiye yapmış yahut yalnızca tabiat taklidi kelimelerden oluşan ikilemeli kafiyeyle gazeller yazmışlardır.

Not: Kiril veya Latin kökenli Özbek alfabesiyle yayımlanmış olan metinler, Türkiye'deki yayımlarda kullanılan 34 Harfli Türk Dünyası Ortak Alfabesine uyarlanarak verilmiştir.

Lutfî (XV. yüzyıl)

Doğum ve ölüm tarihleri hakkında kaynaklarda farklı bilgiler bulunan Mevlânâ Lutfî'nin¹ de kafiye ikilemelerden oluşan bir gazeli bulunmaktadır. Lutfî'nin bu gazelindeki ikilemeler Farsça kelimelerden oluşmaktadır.

İy melek-sîmâ perî 'ışkıñ ilindin âh âh
Bir nazâr kılsañ ni bolğay âdemilik gâh gâh

Yağşı irdi künde bir dem ay yüzün nezzâresi
Ni yaman künler durur kim imdi körmen mâh mâh

Çün öler min ol elif tig kıdd u şıfr ağzın üçün
Sin öterde türbetimdin koptusudur âh âh

Tüşti köñlüm ol zeķanğa anlamay medhüş üçün
Her niçe kim 'aql-ı dūr-endiş ayıttı çâh çâh

Kildi dil-berniğ hayâlî cân ivige kirkeli
Ay köñülñiñ hanı közge kirme bir dem râh râh

İtleriniñ haylıda hayrân u ser-gerdân idim
Yüzüme baķtı dağı çarlap ayıttı gâh gâh

Lutf-ı eş'ârınıñı lutfî bay sunğur han bilür
Kim 'arūs-ı mülk körmeydür anıñ tig şâh şâh (Karaağaç, 1997:175)

Gedâî (XV. yüzyıl)

Hakkında fazla bir malumat olmayan XV. yüzyıl şairi Gedâî'nin *aceb* ve *şûh* kelimelerini ikilemelerini redif olarak kullandığı gazelleri bulunmaktadır. Bu gazellerin ilk ve son beyitleri aşağıda verilmiştir.

Sârv qâtımızğâ bir güzâr ettiñ, âcâb-âcâb,
Nâğâh köz uçdın nâzâr ettiñ, âcâb-âcâb.

¹ Özbek Millî Ensiklopediyası'nda şairin doğum ve ölüm tarihleri 1366-1465 olarak gösterilmiştir. Ancak Kemal Eraslan şair hakkında doğum yeri ve yılının belli olmadığını, ölüm yılı olarak verilen 1482 veya 1492 bilgisinin ise kesin olmadığını söylemektedir (Eraslan, 1986:585).

Munçä tākäbburuñ bilä, ey hüsn elinä şâh,
Bir gün Gädä bilä bäsär ettiñ, äcäb-äcäb (Ähmädxocäyev, 1973:29)

Körmädim heç kim cähändä äfät-i cân şox-şox
Özi kâfir, sözi şakkär, közi fättân şox-şox.

Tâ tirikdür sendin özgä qılmäğäy härgiz Gädä,
Ey yüzi gül, qâmäti sârv-i xırâmân şox-şox (Ähmädxocäyev, 1973:30)

Sekkâkî (öl. 1460?)

Tam adı, doğum ve ölüm yılları olmak üzere hayatı hakkında pek fazla bir bilgimiz olmayan 15. asır şairi Sekkâkî, aşağıdaki ilk ve son beyitlerini verdiğimiz gazelinde Farsça *pâre* kelimesini ikilemeli redif olarak kullanmıştır.

Körüp gül tig yüzün cân päre päre
Ciger hem kıldı ol cân päre päre

Könül Sekkâkî tig cân birle rāzî
Cigerni kılsa ol cân päre päre (Eraslan, 1999:224)

Atâyî (XV. yüzyıl)

Bir başka hakkında bilgimiz pek bulunmayan ve kaynaklarda yalnızca XV. yüzyılda yaşadığına dair bilgi bulunan Atâyî de aşağıdaki gazelinde kimisinde Türkçe kimisinde Farsça kelimeleri ikilemeli redif olarak kullanmıştır.

Äy müsälsäl zülfidin cânımdä yüz miñ pîç-pîç
Sormäsänj bir däm bu qulnı bări sorgıl kéç-kéç

Bähs étär érdi münäccim sıfr äğziñ nuqtäsın,
Häsıl-ı mäbhäsni sordum, érsä äytur hîç-hîç

Külbä-i könül sârı kélsä ğämıñ tâ'zim étib,
Dérmän: "Äy yâr-i qädîmî, xäyrä mäqdäm kéç-kéç!"

Gär tilärsänj hüsn mülkin älsänj ikki dünyädä
Äşiq-ı tähqîqini täqlîdlärdin séç-séç.

Bu Ätâyî értä ki muxlis qarı quldur sänjä
Né yigitlikdür ki ändın yâd étärsén kéç-kéç (Säyfullâh, 2008:47)

Babarahim Meşreb (1640- 1711)

Etkisi günümüze kadar süren Babarahim Meşreb (Özbek Latin alfabesiyle Boborahim Mashrab "Bâbârâhim Mäşrâb") de ikilemelerden ahenk unsuru olarak yararlanmıştır. Aşağıda şairin kimisi Türkçe kimisi Farsça kelimelerden oluşan ikilemeli redif olarak yararlandığı gazeli verilmiştir.

Bä-nâğâh uçradı dilbär küüb mästânä-mästânä
Tävâzu' birlä täklif äylädi ul sû-yi mäy-xânä

Közi xun-xâr läbi lä'li ki mäydin lälä-gûn erdi,
Kim men qânlar yutärmän ölgünçä päymânä-päymânä

Häyâl-i qâmâti birlä ki men ümrümni ötkärdim,
Meni bärçä xälâyıq deytilär: "Devânä-devânä".

Bihämdullâh, köjülni mâsuvâdın men suvâ qıldım,
Ârıñ mehrini sevdim, özgädin begânä-begânä.

Qılıb ârzu şu dilbärni tilärmän keçä-yu kündüz,
Ârıñ yâdını äylärmän yürüb här yânä – här yânä

Köjüldä ğussä köp, häm-därd birlä häm-dämim yoqdur,
Räqiblär ortäsüdä telbämän cävlânä-cävlânä

Bâşım ketsä yolıdän emdi, Mäşrâb, qäytärim yoqdur,
Bu cânımni nisâr äyläy äñä märdânä-märdânä (Yusupov, 1990:8)
Meşreb'in ayrıca âhiste kelimesiyle oluşturulan ikilemeyi redif olarak kullandığı gazeli de vardır:
Bârurmän âstânigä sähär âhistä-âhistä,
Sürärmän közlärimgä xâk-i dâr âhistä-âhistä,

Bârur miskin bu Mäşrâb gül yüzüñni körgäli, ämmâ
Körâlmäy gül yüzüñ yığlâb turâr âhistä-âhistä (Yusupov, 1990:20)

Hüveydâ (1704 -1780/81)

Hâce Nazar Hüveydâ'nın *elbette ve âhiste* kelimeleriyle oluşturulmuş aynen tekrar tarzındaki ikilemeyi redif olarak kullandığı gazellerinin ilk ve son beyti aşağıda verilmiştir:

Oquñlär bu näsihätlär müdâm älbättä älbättä,
Xudâni yâd etiñlär subh u şâm älbättä älbättä.

Hüväydâ ötti dünyâdın hämişä be-xäbärlikdin,
Ärıñdek bolmännız, sizgä sälâm älbättä älbättä (Äbdullâh vd. 2007:212)

Qädäm mäqsädgä qoysän, bol rävân âhistä-âhistä,
Yırâq yolgä yürärmış kârvân âhistä-âhistä

Tiriklikkä işänmä, ey Hüväydâ, qıl ibädät kim,
Bolursän bir kün tufrâq hämân âhistä-âhistä (Äbdullâh vd. 2007:215)

Mûnis (1778-1829)

Asıl adı Şîr Muhammed olan Mûnis (Özbek Latin alfabesine göre Shermuhammad Munis) aslen Harezmlidir. Munis de şiirinde ikilemeleri sıkça kullanmıştır. Aşağıda şairin bazı gazellerinden örnekler verilmiştir.

Âlur yüz cânı hâr bâqqändä né közlär durur väh-väh,
Miñ ölük tırgüzür hâr sözdä né läblär durur päh-päh

Fırâqıñ şiddätidin közlärimdin qân âqâr, tim-tim,
Körib ânı râqib-i kinävâr hâr däm külär qäh-qäh

Çäkär zävq-i sih-i qäddiñ bilä qumrı fiğân kü-kü,
Tüzär şävq-i gül-i royıñ bilä bülbül nävâ çäh-çäh.

Yétär başımğä häcriñ tiği-yu ğäm tâşları bât-bât,
Nä boldı vâsldın märhäm yétürsän zähimimä ğäh-ğäh. (Äbdülläyev, 1967:263-264)

Yığlä sähârlär ün çékib âşk-i nädâmätni töküb,
Béhudä külmägiñ nédür tıfl kibi şâqur-şuqur,

Dost xâyâli birlä sên äylä xâmuşlığ şîâr,
Sözlämäk usru ziştürür qurbäqä dék vâqur-vuqur. (Äbdülläyev, 1967:264)

Âçılıb bağ-ı cämâliñ güli gülsän-gülsän
Sâldı ot rävvâ-i rızvân ärâ xırmän-xırmän.

Qâmâtiñ kördi müâzzin dédi qâmât-qâmât,
Âräziñ kördi bärähmân dédi âhsän-âhsän.

Gäh yüziñ açdı lâtâfât güli älvân-älvân,
Gäh söziñ saçdı bälâğät düri dâmân-dâmân.

Tökülib xâyli bälâ başımä läşkär-läşkär,
Sâldılär xästâ tänimğä yârâ cävşän-cävşän. (Äbdülläyev, 1967:264)

Üveysî / Veysî (1779 – 1845)

Üveysî (Özbek Latin yazımıyla Uvaysiy “Uväysiy”) mahlaslı Cihân hanım da (Özbek Latin yazımıyla Jahon “Cähân”) aşığıdaki gazelinde kafiye olarak ikilemelerden yararlanmıştı. Hüsn-i makta beytinde şair, ilginç biçimde ikilemeyi Farsça tamlamaya dâhil etmiştir.

Xırmân äylär gülistân içrä ul mâstânä-mâstânä
Täbâssumdän nâmâyân äyläbân durdânä-durdânä

Tämâşâ çağıdä mâné’durur közdin yüräk qanı
Bu häsrätin tökär märdümlärim, mârcânä-mârcânä

Mây-i gül-râñ ärâdur cilvâ-gär ruxsârı, éy sâqiy
Tävâqquf äylämây sunil yänä pâymanä-pâymanä

Oşâl şôx-i sitäm-gärni bolur mu âşnâ déb héç?
Râqib-lä ittifaq äylär, ménjä bégânä-bégânä.

Ménjä tâ bâl u pär érđi xädäng-i tiyr-i päykânıñ
Yétâlmâm âşyânıñğä ki bâl âfşânä-âfşânä

Qäyu bir tün ärâ ruxsâr-ı cânânä nâzâr sâlgâç,
Bu köz âyinäsi hüsnigä hur häyrânä-häyrânä.

Xât-ı Xizr ilä ärâz dävridä zulf-i zâr-âfşanı,
Gül âtrâfidä göyâ sünbül ü râyhânä-râyhânä.

Mén-i dévânäniñ bu xırqâ fâqr-âludäsidur béh,
Äni bérâmâm **hârir-i kisivât-i sultânä-sultânä**

Uväsiydur räfiq-i dârd, hicrânâdurur munis,
Ğäm-ı dildâr birlân dâimä häm xânä-häm xânä. (Qâsımov ve Vălixânov, 1983:27)

Anber Âtın (1870-1906)

Son dönemin kadın şairlerinden Anber Âtın (1870-1906) aşağıdaki gazelinde ikilemeleri kafiye olarak kullanmıştır. Ancak bu gazelin ikinci beytinde *çarâğ* kelimesi kafiye olarak kullanılmıştır.

Bârumân deb nigârım, bu dilimni çağ-çağ etdi,
Âdâm dâştığä yüzlängân tânimnä bağ-bâğ etdi.

Bu söz birlân täsälli berdi könlümni yârutmâqqä
Qârâ zulmâtdä qâlğân mäskänimğä bir çarâğ etdi,

Şu bolbı, kelmâgidin mährum oldım şor baxtımgä
Visâlin lâzzâti köksüm ärâ yüz dâğ-dâğ etdi,

Xâbâr kelgändä yaşnâb gülşänim, bülbül edi xûş-xân,
Bu bağımni ümîdsizlikdä kân-ı zâğ-zâğ etdi.

Nigârânlıkdä şîrîn ışqıdın tâğlâr kezib Fârhâd
Mâni yolımdä yüz türlü âlämni tâğ-tâğ etdi.

Cüdâlik, xästâlik kündin-kün âşdı nâyläsün Ânbâr?
Öziçä ul ğözâl yâzmâqqä hâr dâm çağ-çağ etdi. (Hüsâinova, 1970:28)

Evez Öter (1884-1919)

Hive edebî muhitinin önde gelen şairlerinden olan Evez Öter'den (Özbek Latin alfabesi yazımına göre Avaz O'tar "Ävâz O'tar") Eckmann, İvaz Otar diye bahsetmektedir (Eckmann, 1996: 229). Evez de şiirlerinde ikilemelere sıkça yer verir. Şairin ayrıca *deste deste*, *âhiste âhiste*, *kadem kadem* gibi ikilemelerin redif olarak kullandığı gazelleri vardır. Aşağıdaki örnekte ise görüldüğü üzere sıfat tamlaması ikileme hâline getirilerek redif yapılmıştır.

Yoq sän kibi äy siymbâr şôx gözâl şôx gözâl
Sâhib-âdâ vü işvâ-gâr şôx gözâl şôx gözâl

Mâhvâşlâr içrâ qâysı bir nâ-mihribân sândék erür,
Nâzük-miyân u lâb-şâkâr, şôx gözâl, şôx gözâl

Bî-sâbr u bî-tâqât bolur âläm ärâ ändâğ ki män,
Kimni esâ yâri äğâr şôx gözâl şôx gözâl

Âhl-i cihân könlün sänä bând äylämişlâr sâr-bâ-sâr,
Dâhr içrâ yoq sândeک mäğâr şôx gözâl şôx gözâl

Ğâfilliğ etmä, ey köñül kim târtıb âzâr-ı cäfâ,
Qılmäs vâfâ ü mihr hâr şôx gözâl şôx gözâl

Dävran ârûsı zîst erür mä'nidä, surätdä väli
Bârdur bäsî qılsäm nâzâr şôx gözäl şôx gözäl

Qâtl etgüsidür, ey Ävâz, şâmşîr-i hicrânı bilä
Uşşâqıdın âlmây xâbâr şôx gözäl şôx gözäl (Yusupov ve Rähmânov, 1984:109)

Hamza Hekimzâde Niyâzî (1889-1929)

Nihânî mahlaslı hem klasik dönemin son; hem de günümüz - bilhassa da komünist propagandist-şiiirinin temsilcilerinden olan Hamza Hekimzâde Niyâzî aşağıdaki ilk gazelinde kafiye olarak ikileme hâlinde yansılardan yararlanmışır. Bu şiirde Niyâzî ilginç biçimde Doğu Türkçesinin zengin yansıma kelimelerini ikileme hâlinde kafiye olarak kullanmışır.

Keldi pəri ât oynätıb, târ köçädin täpur-täpur,
Qähr ilä üst-üstigä qämçî sâlib täsur-tusur.

Dästâr-ı qırmızın örâb câmä-färângi üstidin
Tillâ kâmärdä xâncäri selpünübân şâqur-şuqur

Vâqt-i ğänimätin körib, täşlädim özni köndälâñ,
Qorqdı cilâvın tärtubân, toxtädi tây täpur-tupur.

Tur, dedi, yâtmä yol üze, kimsän âtimni hürkütüb,
Bâsdi mı, deb yüräklärim urdı, dedi däpur-dupur.

Turdım äñä sâlâm etib, tutdım üzängini öpüb,
Qâç, dedi çäynâb âlmäsün bâş u köziñ ğäsur-ğusur.

Dedim: Ey pəri, meñä boldı müyässâr uşbu däm,
Birginä ärz-i hâl etäy, urmäsäñiz qäsur-qusur.

Ästä köz uçıdä külib teziginä äyğil olmäsä,
Vâqt keçikmäsun qılıb sözni uzun bäcur-bucur.

Turmädum ästänädä şäyh-x-i cämâliñiz bolub,
Bâr mı, dedim, bäsârät-i väfq vä yä nâzur-puzur.

Kim dedi, säñä bârgäh-i sältänätimni mädräsä
Mu'cib-i şäyx väfq emäs, qılmä dedi väcur-vucur.

Heç bolur mu men, dedim, yä'ni yüziñni mährämi
Tâ ki ölä'r yürüb tämâq täşnä bolub täqur-tuqur.

Dedi qulâğımä kelüb: Bolmäsä päytini täpub,
Tün-keçä tur yöläkçädä, uxlämäyın päşur-puşur.

Tut qulâğın, dedim, sänäm, müşkilimi soräy mänäm,
Dedi: Nädür yänä söziñ, köp qıläsän bädur-budur

Eđdi başını boynigä qolnı girex sâlib sıqıb,
Âstki lâbini tişlâdim bir şaşılıb şâpur-şupur.

Sâldı kâmâl-i qâhr ilâ oñ yüzüm üzrâ târsâki,
İkki qulâq cägimğäçä ketdi qılıb çâsur-çusur.

Onlâb özimni turğuçä âğz ilâ boğzımâ sökib,
Qâmçı berib çâpub qâçub boldı Nihân şâtur-şutur. (Erkinov vd., 1988:72-73)

Aşağıda ilk ve son beyitleri verilen gazelde ise Niyâzî'nin *dükür-dükür* yansıma kelimeleri ikileme hâlinde redif olarak kullanmıştır.

Oyläsäm ul vâfâsı yoq, oynäsä gâr dükür-dükür,
Xıyrâ diliñ sâfâ qılır, oynäsä gâr dükür-dükür.

Qâyğä bâzmgä bârsälär, şükr, Nihânı yoxlâtur,
Güstâh etüb âkâ qılır, oynäsä gâr dükür-dükür. (Erkinov vd., 1988:74)

SONUÇ

Türkçenin başlangıcından beri yaygın yeni kelime yapmak, anlamı pekiştirmek, anlama süreklilik katmak gibi amaçlarla kullanılan ikilemelere, Klasik Doğu Türk şairleri eserlerinde sıkça yer vermişlerdir. Bilindiği üzere Klasik Türk Edebiyatı şairleri en fazla Farsça ve Arapçadan etkilenmişlerdir. Ancak bu iki dilde Türkçedeki ikileme tarzında yapılar pek yoktur. Türkçenin bu imkânını şairler zaman zaman şiirde ya doğrudan redif olarak yahut da kafiyelerini ikileme yaparak kullanmışlardır. Bu da bize klasik şairlerin ana dillerinin bu imkânına klasik edebiyatta bir ahenk unsuru olarak başvurduklarını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Âdullâh, İ., Rozmâtzâdä Q. ve Toxtâsinov M. M. (2007). *Xâcânâzâr Huvâyda Devân*. Taşkent: Yângi Âsr Ävlâdı.
- Âdullâyevev, V. Ä. (1967). *Özbek Ädâbiyatı Târixi İkkinçi Kitâb (XVII Äsrdän XIX Äsrning İkkinçi Yârmigäçä)*. Taşkent: Oqıtuvçı.
- Ähmâdxocâyevev, E. (1973) *Gädâiy Devân*. Taşkent: Ğâfur Ğulâm.
- Aksan, D. (2000). *Türkçenin Sözcükleri*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Akyüz, K., Beken S., Yüksel S. ve Cunbur M. (1990). *Fuzûlî Divanı*. Ankara: Akçağ.
- Alpaslan, A. (1977). *Kadı Burhaneddin Divanından Seçmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Çavuşoğlu, M. (1973) *Necatî Bey Divanı (Seçmeler)*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Eckmann, J. (1996). *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*. Hazırlayan: O. F. Sertkaya. Ankara: TDK.
- Eraslan, K. (1983). *Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Eraslan, K. (1986). *Çağatay Şiiri. Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri). Sayı 415-416-417. Temmuz-Ağustos-Eylül 1986*. s. 564-717.
- Eraslan, K. (1994). *Harezmi Hafız Divanı'ndan Seçmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Eraslan, K. (1999). *Mevlânâ Sekkâkî Divanı*. Ankara: TDK.
- Erkinov, S., Munirov, Q. ve Eşânxcâyev Ş. (1988). *Xâmzâ Hâkimzâdâ Niyâziy Tolâ Âsârlâr Toplâmi Birinçi Tom Devân*. Taşkent: Fân.
- Hüsâinova, F. (1970). *Änbâr Âtın Şe'rlâr Risâle*. Taşkent: Ğâfur Ğulâm.
- Karaağaç, G. (1997). *Lutfî Divanı*. Ankara: TDK.
- Kaya, Ö. (1996). *'Alî Şîr Nevâyî Fevâyidü'l-Kiber*. Ankara: TDK.
- Türkay, K. (2002). *'Alî-Şîr Nevâyî Bedâyü'l-Vasat Üçünçi Dîvân*. Ankara: TDK.

- Qåsımov, İ. ve Vălixānov Ä. (1983). *Uväysiy Köñül Gülzāri*. Taşkent: Ğāfur Ğulām.
- Säyfullāh, S. (2008). *Devāni Şäyhzādä Ätāyi*. Taşkent: Fān Nāşriyātı.
- Tatçı, M. (199). *Yunus Emre Dîvânı Risâletü'n-Nushiyye Tenkitli Metin*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Tolkun, S. (2017) *Tekrar Grubu. Türkçe Cümle Bilgisi I*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, s 35-57.
- Yücel, B. (1995). *Bâbü'r Dîvânı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Yusupov, C. (1990). *Bâbârāhim Mäşrāb Mehribānim Qäydäsän*. Täşkent: Ğāfur Ğulām.
- Yusupov, Y. ve Rāhmānov V. (1984). *Ävāz Säylänmä*. Taşkent: Ğāfur Ğulām.